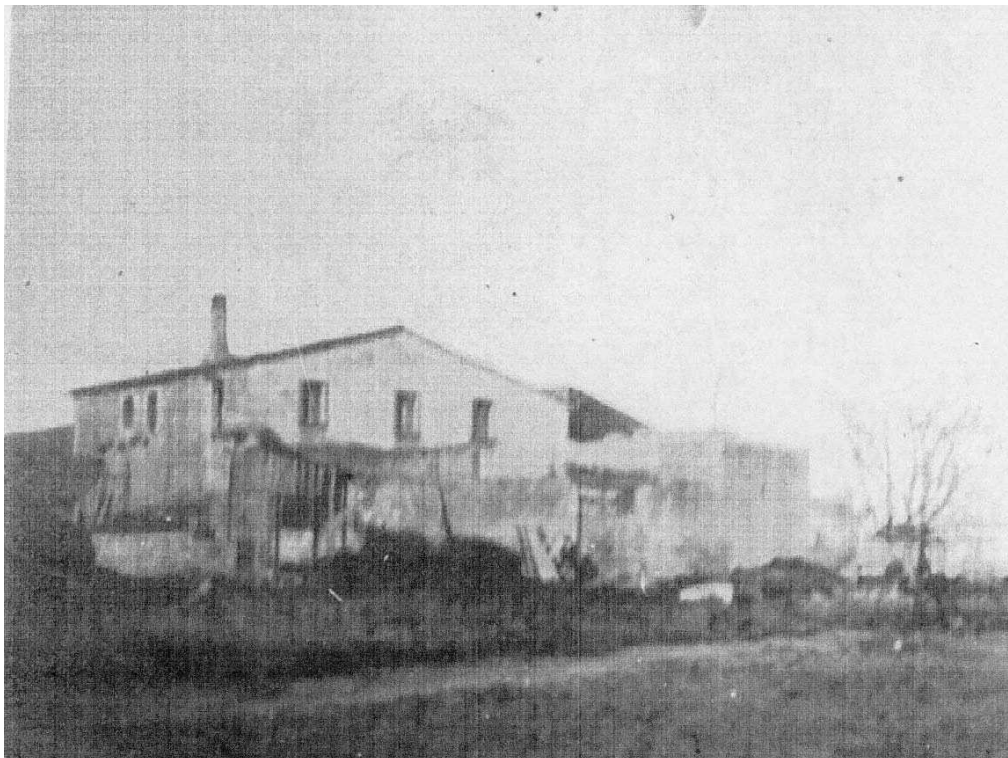

DÈRIES I PATIMENTS D'UN PAGÈS DECIMONÒNIC

Òscar Pérez

Vista de Can Valls,
a la partida de la Plana
d'Esplugues.

En un treball anterior publicat en aquestes pàgines de *Caramella* (núm. IV), déiem a propòsit de les pregàries tradicionals (i en concret, les instrumentals) que funcionen de manera oral, és a dir, es transmeten de generació en generació mitjançant aquest canal i, a voltes, en unes circumstàncies especials (un dia concret i amb unes condicions establertes). Doncs bé, l'exposició que faré en les ratlles que segueixen no trenquen aquesta afirmació, acceptada pels estudiosos i demostrada, crec, sobradament.

La matèria que ens ocupa en aquesta ocasió és la troballa d'un quadern a l'Arxiu Municipal d'Esplugues de Llobregat, gràcies a la col·laboració de la seua directora, Roser Vilardell, i a l'hereva de la família Riera, Anita Hernández. El manuscrit conté en la portada les

dades bàsiques que ens en situen l'època de redacció i el propietari: «Salvador Riera y Cadena, día 1 de Junio de (1866). Libro de cuentas. 12». Es tracta d'un llibre de comptes que, tancat, té les dimensions de 14 x 20 cm i fou iniciat el juny de 1866 per un pagès de la vila que habitava el mas de Can Valls, a la partida de la Plana, enderrocat vers el 1960 i situat a l'actual carrer del doctor Riera Quintana d'Esplugues.

EL CONTINGUT DEL MANUSCRIT

Les pàgines que ens n'han perdurat comencen en 1869, i inclouen materials diversos: d'una banda, la data, les quantitats i els productes que Salvador Riera pagava, «a mis

señores principales» (José de España, natural de l'Hospitalet), en concepte d'arrendament de les terres i del mas any rere any; els comptes casolans, com ara el vi consumit pels segadors, les quantitats recol·lectades de cereals, llegums i hortalisses, les compres fetes per al senyor, etc.

El manuscrit, però, conté altres materials diferents, com ara unes lliçons d'àlgebra bàsica (escrites per una altra persona) i unes pregàries en català contra diverses malalties. Concretament, n'hi ha per al mal de ventre, l'erisipela (copiada en dues ocasions) i la llo-madura. L'interés d'aquestes peces és divers segons els ulls que s'hi atansen: per a un filòleg estricte, podrien servir per fer-ne un estudi sincrònic, o bé tractar d'analitzar l'estructura dels poemes ora-

cionals; un historiador, però, miraria d'analitzar les nombroses anotacions de tipus econòmic i trauria conclusions sobre la relació que mantenia aquest pagès amb el seu senyor de l'antic règim, o les malalties més freqüents en els llauradors de l'època. Ben mirat, resulta evident que hui no es poden fer estudis de caire antropològic sense tenir presents les observacions de totes dues especialitats humanístiques; o a l'inrevés: no es pot fer història o filologia sense atendre altres aspectes antropològics que, sens dubte, ajuden a arredonar unes tesis fonamentades científicament.

La meua intenció en aquest modest treball és oferir alguns elements típicament quotidians que tenen una influència clara en la manera de concebre la vida tradicional, en uns moments fronterers delicats per a la cultura rural. I per això, si voleu, comencem amb la pregària que la família Riera solia emprar per al guariment de l'erisipela (en les transcripcions m'ajuste a les convencions ortogràfiques actuals):

*Desípula desipetla,
jo et conjuro en nom de Déu
i sant Mateu i sant Eudald,
que desípula o desipetla de fulano de
[tal,
en nom de les tres persones de la
Santíssima Trinitat
de carn i pell sigui curat ben aviat.
(Es diran tres paresnostres a la
Santíssima Trinitat).*

L'erisipela és una malaltia infecciosa que consisteix en una inflamació aguda de la pell, sobretot de la cara, acompanyada normalment d'una febre intensa. Pel color de la pell també es coneix amb el nom de *rosa*, fet pel qual apareix en altres eixarms com a personatge amb el nom de «rosa punxonosa» o «rosa venenosa».

Pel que fa als sants que participen com a intermediaris entre l'home i la divinitat en aquesta petició de guariment trobem sant Mateu i sant Eudald, aquest darrer advocat també contra els mals

d'orella, contra la pesta, o en rogatives en demanda de pluges i en l'hora del part en diverses zones. El patronatge, però, creix encara més si contemplem tot el nostre domini cultural: la Mare de Déu, sant Martí, sant Marçal, sant Pere, sant Cosme, sant Damià, sant Daniel, sant Silvestre, sant Bartomeu, sant Miquel, sant Gabriel, sant Joan, sant Antoni Abat, sant Antoni de Pàdua i, com en l'exemple que ens ocupa, la Santíssima Trinitat.

El següent exemplar que volem comentar del llibre de comptes de Salvador Riera és el remei contra la llojadura, ço és, el dolor al llom o als ronyons, típic dels treballs al camp. Diu així:

*Sant Pere i sant Bernat i Marçal
van per un camí i troben a tu:
—Què fas aquí?
—Que em moro de mal d'allomadura.
Sant Pere, per la virtut que Déu t'ha donat,
que em curi de mal d'allomat: sigui curat ben aviat.
Sant Bernat, per la virtut que Déu t'ha donat,
que em curi de mal d'allomat: sigui*

curat ben aviat.

*Sant Marçal, per la virtut que Déu t'ha donat,
que em curi de mal d'allomat: sigui curat ben aviat.*

En nom de les tres persones de la Santíssima Trinitat.

(Esta oració s'ha de [dir] tres vegades.

Primer es comença per sant Pere, després per sant Bernat i després per sant Marçal. S'ha de dir sant Pere, per la virtut que Déu t'ha donat).

Tenim al davant un exemple clar dels anomenats «eixarms de l'encontre», els quals presenten diverses modalitats. En aquest cas, són tres els sants que troben pel camí un afectat incògnit per aquest mal, el qual s'empara al poder guaridor que Déu manifesta mitjançant els seus tres «col·laboradors». Com en el cas anterior, no hi manca l'al·lusió a la Santíssima Trinitat, màxima expressió del poder sobrenatural que actua en l'ordre terrenal.

A banda d'aquests advocats, trobem arreu del nostre territori altres figures que són invocades en

Salvador Riera, masover de Can Valls, és la persona marcada amb una creu. La imatge és de principis del segle XX.

tan penós patiment: la Mare de Déu, sant Maure, sant Marc, Jacob, sant Pau o sant Martí. Sant Pere i sant Joan solen participar en altres rituals estesos pertot i amb connexions amb aquesta malanança, en concret contra el trencament o hèrnia, i sant Bernat és advocat contra el derringlament i el dolor de ronyons. Un remei que ens reporta Joan Amades contra el mateix dolor és lligar-se a la cintura la primera espiga que se sega, abans de començar una dura jornada al camp.

Hem deixat en últim lloc una pregària del manuscrit que considerem plena de matisos i que permet introduir les conclusions d'aquest treball. Es tracta d'una indicada per al mal de ventre, connectada amb la llegenda del «Diví Pobre». Segons recull Esteve Bus-

quets, aquesta dienda popular es pot registrar arreu de Catalunya amb diverses variants, però es redueix bàsicament a un argument comú: una nit arribà un peregrí pobre, amable i de posat dolç i demanà acollida a un matrimoni de condició humil. La dona l'acollí amb generositat, però no el marit. Li donaren pa i vi i li oferiren un jaç al celler. A la matinada, el marit es despertà amb uns forts dolors de ventre i la dona demanà ajuda a tan celestial hoste. El pobre recità uns versos i el mal cessà a l'acte; des d'aquella hora, el matrimoni restà convençut d'haver hostatjat el mateix Jesús a sa casa. Ben mirat, la llegenda es podria haver nodrit d'alguns passatges bíblics, com ara les aparicions del Jesús ressuscitat. El text que ens recupera el quadern diu:

*A l'hort del senyor
ja està el Redemptor,
a gust de la mestressa
i de l'amo no.
Boga florida, pa florit,
feu que cureu el mal de ventre,
cureu tot seguit.
En nom de les tres persones
de la Santíssima Trinitat,
que el mal de ventre de fulano de tal
sigui curat ben aviat.
(e últim, tres paresnostres a la
Santíssima Trinitat).*

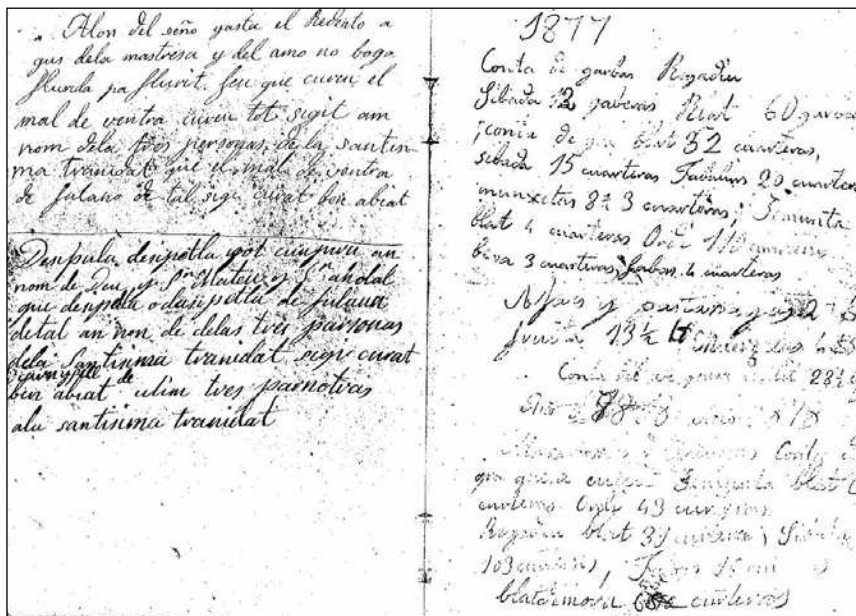
La pregària recull tots els elements que caracteritzen la base de la llegenda, tot i que, com és habitual, cada grup humà els adapta als referents quotidians més familiars. Les diverses variants trobades en altres fonts més actuals incorporen alguns canvis en els primers versos. Les principals són: «Entre el banc i la tina hi ha el Redemptor», «Entre l'arc i la tina hi ha el Creador», «Entre l'hort i la tina hi ha la persona divina», «Entre porta i cubella està el Creador», «Entre l'hort i la vinya està el Redemptor», «Sota l'escala està el Redemptor», «Entremig de paret i tina descansa el Redemptor», etc. Fins i tot, en alguna rara ocasió es canvia el paper de la dona i de l'home, quan és ell qui dóna el vistiplau a l'entrada del visitant en contra de l'opinió de la muller.

A fi de comptes, tenim al davant les adaptacions típiques de tota la lírica popular, amb canvis mínims que mantenen l'essència primitiva de la invocació i també l'estètica amb recursos pnemotèc-

**DIMONIS
DE
L'AVERN**

C. Sant Cristòfol, 5 baix
46120 Alboràia
www.iespana.es/alboràia
c/e: dimonisdelaavern@yahoo.com

Interior del quadern de Salvador Riera. A la part esquerra hi ha dues de les oracions comentades; a la dreta, comptes de les collites.

rics com ara la rima o la mètrica. En aquestes manifestacions tradicionals no pot haver-hi trencaments, és a dir, se n'assegura la continuïtat si les variacions introduïdes (de manera inconscient) no desvirtuen en excés les formes i, sobretot, el sentit bàsic que desprèn la simbologia. Les finalitats, tanmateix, fluctuen més: un mateix prec pot ser aplicat per a diverses malalties, perquè la fe en Déu o la devoció a uns determinats patrons afectius manté immarcescible el poder de guarir diferents afeccions. Seguint Busquets, una variant de l'oració que ressenyem és emprada a Reus per al guariment d'animals, simplement canviant-ne la segona part per una altra més adequada: «Lo colom no té fel, lo peix no té ronyò. Que faci passar lo mal de... [l'animal i el nom del propietari] en nom de la Santíssima Trinitat».

CARACTERITZACIÓ FINAL

Les pregàries instrumentals a què hem al·ludit responen a una necessitat primària del gènere humà: assegurar-ne la salut per a la realització del cicle anual. Aquestes pràctiques són reforçades, de vegades,

amb altres tractaments basats en l'ús d'ingredients quotidians d'eficàcia provada per la tradició. Per exemple, l'erisipela es pot tractar amb un unguent elaborat amb ruda i un ou fresc; d'altres remeis, però, no tenen una explicació empírica satisfactòria perquè no responen a uns principis actius demostrats, sinó que més aviat formen part d'un extens i, als nostres ulls, críptic codi de creences fonamentades només en l'ús perpetuat (aquest seria el cas del costum de lligar-se la primera espiga segada a la cintura).

Hem vist que la via principal de transmissió d'aquestes composicions és l'oral, via que, evidentment, porta intrínseques les adaptacions i variacions (involuntàries o forçades, però amb límits) que un individu els introdueix. L'escripturació de les oracions se sol fer en pocs casos, només quan hom vol retenir-la perquè no s'oblidi o quan la transfereix a alguna persona si no té condicions rituals; cal tenir present també un altre factor més evident: si se sap o no se sap escriure. En aquests casos, la transcripció que se'n fa en un moment determinat permet saber-ne les formes emprades en una zona i en un temps, i, més important encara, l'estat de vitalitat, almenys, en una classe social.

Tot i això, res no és estàtic en l'univers de la creació popular: l'evolució que afecta tots els ordres de la vida es veu reflectida al seu torn en aquestes manifestacions líriques amb finalitats terapèutiques, les quals formen part d'un sistema i, com a peça de l'engrenatge de la vida tradicional, pateixen els ajustaments i les adaptacions perquè la pervivència del sistema estiga garantida.

Tenim en davant una matèria complexa, rica i no reduïble a uns esquemes d'interpretació fixos. Potser és l'hora d'anar més enllà de les meres recopilacions de dades i d'iniciar-ne una anàlisi profunda i comparada, en la línia de treball encetada pel gallec Xosé Ramón Mariño en la dècada dels 80 del segle XX. L'intent de perdre'n la por, per se, ens aportaria molta llum sobre aquest complex i ric entramat cultural.

Si voleu fer aportacions o comentaris: ospesil@yahoo.es

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

- AMADES, J. *Costumari català*. Barcelona: Ed. 62-Salvat, 1983.
- BUSQUETS, E. *Oracions, eixarms i sortilegis*. Ripoll: Maideu, 1985.
- CHRISTIAN, W.A. *Religiosidad popular*. Madrid: Editorial Tecnos, 1978.
- MALDONADO, L. *La religiosidad popular. Nostalgia de lo divino*. Madrid: Ed. Cristiandad, 1986.
- MARIÑO FERRO, X.R. *La medicina popular interpretada (I i II)*. Vigo: Ed. Xerais, 1985.
- SEIJO ALONSO, F. *Curanderismo y medicina popular en el país valenciano*. Alacant: Ediciones Biblioteca Alicantina, 1974.
- SERRA I BOLDÚ, V. *Arxiu de Tradicions Populares (recollides a Catalunya, València, Mallorca, Rosselló, Sardenya, Andorra, i terres aragoneses de parla catalana)*. Barcelona: José J. de Olañeta [1ª edició, 1928-1935].

